

Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO)

Advies over indicatoren voor duurzame ontwikkeling

- **Op eigen initiatief**
- **voorbereid door de werkgroep *wetenschappelijk onderzoek duurzame ontwikkeling***
- **goedgekeurd door de algemene vergadering van 16 april 2002 (zie bijlage 4).**

Inhoud

1. Samenvatting [1 – 4]
2. Algemene inleiding: de uitdagingen [5 – 8]
3. Internationale en Europese context [9 – 12]
4. Algemene opmerkingen van de Raad inzake indicatoren [13 – 16]
5. Belgische context [17 – 27]
6. Negen denkpistes om de Belgische situatie te verbeteren [28 – 56]

1. Samenvatting

- [1] De Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO) wil met dit advies de aandacht vestigen op de problematiek van indicatoren voor duurzame ontwikkeling.

Indicatoren kunnen als onderdelen van het *instrumentenbord* van onze maatschappij worden beschouwd. Ze geven informatie over de huidige situatie, tonen de evoluties en kunnen voor toekomstige problemen waarschuwen.

- [2] De FRDO meent dat indicatoren moeten bijdragen tot verschillende fundamentele functies van het beleid: diagnose, evaluatie en communicatie. Ze moeten niet als neutrale instrumenten worden beschouwd, een "ideale" indicatorenlijst bestaat niet. Ze moeten wetenschappelijke en democratische legitimiteit hebben.

Deze indicatoren moeten dus wetenschappelijk pertinent zijn en tegelijk moeten de constructie en de keuze van de indicatoren transparant worden gemaakt en het voorwerp zijn van een raadplegings/deelnameproces.

- [3] De FRDO meent dat er in België op het gebied van indicatoren een goed onderzoekspotentieel aanwezig is, dat er reeds initiatieven zijn genomen en dat deze moeten worden aangemoedigd. Ondanks dit alles meent de FRDO dat een reeks omstandigheden de werkelijke ontwikkeling van nationale indicatoren voor duurzame ontwikkeling belemmeren.

- Duurzame ontwikkeling is thans nog niet voldoende geïntegreerd in de verschillende beleidsprioriteiten, de inspanningen in termen van indicatoren hebben vooral betrekking op economische indicatoren.

- De nieuwe institutionele structuur van België heeft als gevolg dat de drie traditionele pijlers van duurzame ontwikkeling (economische, sociale en ecologische) onder de bevoegdheid van verschillende overheden vallen. Ook al lijkt er een centralisatie van de gegevens tot stand te komen, de methodes die de institutionele producenten van indicatoren gebruiken, verschillen vaak onderling van elkaar.
- Geen enkele instantie of instelling is vandaag belast met de coördinatie van een indicatorenlijst voor duurzame ontwikkeling. Bovendien is er een gebrek aan logistieke samenhang.
- De keuze en de constructie van de indicatoren gebeuren niet altijd op transparante wijze. Ze zijn niet het voorwerp van een openbaar debat en een georganiseerde inspraak.

[4] De FRDO stelt **negen denkpistes** voor om de huidige situatie te verbeteren

- 1) Zodra de politieke doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling vastliggen, dienen de follow-up, de concrete uitvoering en de integratie in het bestaande beleid te worden verzekerd.
- 2) De communicatie tussen de verschillende actoren van duurzame ontwikkeling, de producenten en de gebruikers van indicatoren moet doeltreffender verlopen.
- 3) Duurzame ontwikkeling valt onder de bevoegdheid van verschillende beleidsniveaus. De coördinatie van de producenten van institutionele gegevens moet worden verbeterd. De FRDO meent dat het Federaal Planbureau de institutionele coördinatiefunctie voor zijn rekening kan nemen en de verantwoordelijkheid voor het produceren van indicatoren voor duurzame ontwikkeling kan dragen.
- 4) Zoals het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling het vroeg, dient er in elk federaal departement een "indicatoren"-knooppunt te worden opgericht.
- 5) Het onderzoek naar duurzame ontwikkeling en in het bijzonder naar indicatoren moet worden gecoördineerd. Daarnaast moet er een overlegplatform tussen de politieke gebruikers en de wetenschappers bestaan. Het wetenschappelijk overlegplatform van de DWTC "indicatoren voor duurzame ontwikkeling" kan deze opdrachten voor zijn rekening blijven nemen.
- 6) De huidige wetenschappelijke middelen en structuren moeten worden verstevigd en gestabiliseerd. Een stabiele institutionele en juridische structuur zou de verantwoordelijkheden, de opdrachten en de doelstellingen moeten vastleggen.
- 7) België's deelname aan de internationale processen voor de constructie van indicatoren moet worden versterkt.
- 8) Indicatoren kunnen goede sensibilisatie- en communicatie-instrumenten zijn, ze kunnen duurzame ontwikkeling concreter maken bij het publiek en de besluitvormers. Het is positief dat het federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling opgebouwd is rond indicatoren. Er moeten investeringen voor communicatie en sensibilisatie worden gedaan.
- 9) Aangezien ze instrumenten moeten worden voor de sensibilisatie van de publieke opinie en de communicatie inzake het beleid, dienen de politiek vastgestelde indicatoren om de vooruitgang inzake duurzame ontwikkeling te volgen, het voorwerp te zijn van een openbaar en transparant debat. Participatie is een van de elementen die kunnen bijdragen tot een zekere democratische legitimiteit van indicatoren. De FRDO wil graag bijdragen tot de concrete implementatie van dit proces. De uitvoering van de raadpleging zou aan de ICDO kunnen worden toevertrouwd, na lessen te hebben getrokken uit de publieke raadpleging georganiseerd aangaande het eerste voorontwerp van Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling.

De FRDO meent dat deze processen in de lijn van een bestaand institutioneel en administratief kader zouden moeten liggen. De FRDO vraagt zich af of de federale openbare dienst voor planning inzake duurzame ontwikkeling in deze een coördinerende functie zou kunnen uitoefenen.

2. Algemene inleiding: de uitdagingen

[5] Indicatoren zijn instrumenten die een synthetische en vereenvoudigde maat voor een complexe werkelijkheid geven. Ze kunnen o.a. op sociale, politieke, institutionele, economische en ecologische werkelijkheden van toepassing zijn en er data uithalen die pertinent worden geacht. Ze kunnen in verschillende stadia van het politieke proces worden aangewend:

- de analyse, als instrument voor diagnose en besluitvorming: de niet-duurzame trends vaststellen, voor onherroepelijke schade verwittigen, helpen bij het bepalen van doelstellingen en prioriteiten en dus ook van de middelen om de doelstellingen te bereiken.
- de follow-up, als instrument voor de evaluatie van het beleid: de gevolgen van de genomen beslissingen beoordelen, vergelijken met andere landen of plaatsen t.o.v. een norm of een politieke doelstelling.
- de communicatie: de besluitvormers, de organisaties van de burgermaatschappij en de burgers informeren en sensibiliseren.

[6] Voor indicatoren is in een beleid van duurzame ontwikkeling een belangrijke rol weggelegd. De FRDO wenst in dit advies een overzicht van de situatie in België op te maken. De FRDO is uitgegaan van de vaststelling dat België in deze materie een **achterstand** heeft, hoewel er kwaliteitsonderzoek wordt verricht en er politieke initiatieven zijn genomen. De FRDO heeft willen onderzoeken waaraan deze achterstand te wijten is en oplossingspistes willen voorstellen.

[7] Dit advies behandelt tevens **de modaliteiten voor de keuze en de constructie van indicatoren** voor duurzame ontwikkeling in België.

Het probleem situeert zich enerzijds op **wetenschappelijk niveau**. Indicatoren zijn geen "neutrale" instrumenten. Een indicator brengt een radicale vereenvoudiging van de werkelijkheid teweeg en geeft vaak een geheel van complexe fenomenen in één cijfer weer. Bij sommige indicatoren zoals het BNP, is de indicator een *ogenshijnlijk* eenvoudige grootte, maar is hij in feite het resultaat van een compilatie van gegevens. Deze compilatie en deze gegevens worden op basis van talrijke afspraken en veronderstellingen samengesteld.

Anderzijds, situeert het probleem zich op **politiek niveau**. Het verkiezen van een indicator boven een andere hangt af van de politieke prioriteiten die men zich stelt. Het kiezen van een indicator is dus ook een politieke daad.

In het debat over indicatoren voor duurzame ontwikkeling moet dus met twee essentiële dimensies rekening worden gehouden:

- hun wetenschappelijke legitimiteit¹
- hun democratische legitimiteit

[8] **Participatie** is een essentieel element dat de besluitvormers moet helpen de doelstellingen van een beleid voor duurzame ontwikkeling vast te leggen. Als een indicator de ontwikkeling tot een politieke doelstelling meet, kan hij slechts

1 Voor een precieze definitie van wetenschappelijke legitimiteit en democratische legitimiteit kan men verwijzen naar het advies van de FRDO van 17 oktober 2000 over de mededeling van de Europese Commissie over het voorzorgsbeginsel (zie met name paragraaf 1.2). De normale wetenschappelijke kwaliteitsvoorwaarden (scepticisme, openbaarheid van de resultaten, onderzoek door gelijken) zijn een van de noodzakelijke elementen voor het bestaan van wetenschappelijke legitimiteit.

democratische legitimiteit hebben als deze doelstelling overeenkomstig een transparante en democratische procedure is bepaald, waar plaats is voor participatie. Er bestaan verschillende modellen om deze participatie in de bestaande politieke processen te implementeren. De participatieprocessen moeten bijgevolg een plaats krijgen in het hele keuze- en constructieproces van indicatoren.

3. Internationale en Europese context

- [9] In 1992 onderstreepte de Conferentie van de Verenigde Naties over Milieu en Ontwikkeling (in Rio) in **hoofdstuk 40 van Agenda 21** de noodzaak om op internationaal en nationaal niveau indicatoren voor duurzame ontwikkeling te ontwikkelen. In 1996 ontwikkelt de **Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (CSD)** die in 1993 binnen de Verenigde Naties werd opgericht, een lijst met **134 indicatoren voor duurzame ontwikkeling**. Deze indicatoren werden in 22 landen, waaronder België, getest². Het door de CSD opgestarte proces loopt nog steeds en dankzij de op internationaal niveau gelanceerde tests was het mogelijk om in 2001 een tweede, beperktere en meer relevante lijst met 56 indicatoren voor duurzame ontwikkeling op te stellen. De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) kondigt voor 2002 een rapport over de indicatoren voor duurzame ontwikkeling aan.

Er bestaan op internationaal niveau nog andere plaatsen voor de constructie van indicatoren, zoals het Europees Milieuagentschap, de Wereldbank of het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP).

- [10] Indicatoren bekleden een belangrijke plaats in de **Europese strategie voor duurzame ontwikkeling**, waartoe in juni 2001 op de top van Göteborg initiatief werd genomen en waarover de FRDO een advies heeft uitgebracht, meer bepaald over de indicatoren (*tweede advies over de strategie voor duurzame ontwikkeling van de Europese Unie van 18 december 2001*).

De constructie van indicatoren moet gebeuren in functie van de doelstellingen van de Unie inzake duurzame ontwikkeling. Dit proces vervolledigt de processen van Cardiff (1998) en Lissabon (2000) die respectievelijk op het economische en sociale luik van het Europese beleid betrekking hebben. Even ter herinnering: ook de Conferentie van Johannesburg of Rio +10, die de balans van de afgelopen 10 jaar inzake duurzame ontwikkeling zal opmaken, gaat door in 2002.

- [11] Heel wat landen beschikken thans over een effectieve nationale indicatorenlijst voor duurzame ontwikkeling³. Bijvoorbeeld: het Verenigd Koninkrijk heeft op basis van een uitgebreide lijst van nationale en gewestelijke indicatoren 15 sleutelindicatoren ontwikkeld.
- [12] De FRDO meent dat de in het **Verdrag van Aarhus** (Verdrag betreffende toegang tot informatie, inspraak van het publiek bij de besluitvorming en toegang tot justitie inzake milieu-aangelegenheden) vastgelegde principes kunnen dienen als basis voor de participatieprocessen. Deze participatieprocessen moeten bijdragen tot het opstellen van de politieke prioriteiten en tot de keuze van de indicatoren voor duurzame ontwikkeling

2 Een evaluatie van deze deelname wordt weldra door de DWTC gepubliceerd.

3 Dankzij het internationale colloquium "Environmental indicators and sustainable development trends" georganiseerd in Gent op 16 november 2001 door EEAC en de MinaRaad was het mogelijk een overzicht van de Europese initiatieven inzake indicatoren op te maken, zie <http://www.eeac-network.org/>

die met deze prioriteiten gepaard gaan, meer bepaald op vlak van toegang tot informatie en van participatie van het publiek aan de besluitvorming.

4. Algemene opmerkingen van de Raad inzake indicatoren

- [13] De FRDO meent dat de kwestie van indicatoren in een beleid van duurzame ontwikkeling een belangrijke plaats moet innemen.

Ze kunnen inzicht geven in **de complexiteit** van duurzame ontwikkeling door de verschillende gebieden en het sectorale beleid waarop zij moet worden toegepast, te omvatten: evolutie van de economie en de productietechnieken, consumptiewijzen, verdeling van de rijkdommen en de bevoegdheden, volksgezondheid, proces van politieke inspraak, natuurlijke rijkdommen, milieu... Indicatoren voor duurzame ontwikkeling zouden het moeten mogelijk maken op lange termijn te plannen. Ze moeten bovendien voldoen aan een reeks **wetenschappelijke vereisten** (zie *bijlage 1*).

- [14] Een geheel van indicatoren voor duurzame ontwikkeling moet méér zijn dan een eenvoudige opeenstapeling van economische, sociale en ecologische indicatoren. Ze zouden **de wisselwerking** tussen de verschillende problemen en de noodzaak van **de integratie** van de antwoorden, zowel vanuit sociaal, ecologisch, economisch als institutioneel oogpunt, moeten kunnen onthullen.

- [15] Het opstellen van een lijst met bijzondere indicatoren om verschillende aspecten van de werkelijkheid te proberen weergeven, betekent **keuzes** maken in de complexiteit van de fenomenen. Deze keuzes geven het specifieke karakter van een maatschappij weer, zowel haar cultuur en waarden als haar socio-economische structuur. Zo wordt België door een dicht industrieel weefsel en een zeer hoge bevolkingsdichtheid gekenmerkt.

De FRDO die deze verscheidenheid erkent en van mening is dat er geen "ideale" indicatorenlijst bestaat, meent dat het toch nuttig is om gemeenschappelijke indicatoren te bepalen om de problemen die op wereldniveau moeten worden opgelost, beter te begrijpen.

- [16] Indicatoren spelen een belangrijke rol in politieke besluitvormingsprocessen en meer in het bijzonder in politieke verandering naar duurzame ontwikkeling. Daarom moeten indicatoren die in een politiek proces worden aangewend **democratische legitimiteit** hebben.

Een van de voorwaarden waaraan moet worden voldaan opdat deze legitimiteit zou kunnen bestaan, is de constructie van deze indicatoren **transparant** en hun gebruik en begrip **toegankelijk** maken. Een andere voorwaarde is de structurele organisatie van **participatie**.

Aan de hand van indicatoren voor duurzame ontwikkeling kan een situatie in verhouding tot een **norm** worden beoordeeld, de follow-up van een evolutie in verhouding tot een **termijn** worden verzekerd, het behalen van een **doelstelling** in getallen worden uitgedrukt,... Toch zou elk van deze elementen (normen, doelstelling, termijn) idealiter het voorwerp moeten zijn van een **participatieproces**.

5. Belgische context

- [17] Niettegenstaande er talrijke werken inzake statistieken en modellering voorhanden zijn, beschikken de politieke besluitvormers en de actoren van de civiele maatschappij in België nog niet over de mogelijkheid het beleid van duurzame ontwikkeling continu te

evalueren door middel van een geformaliseerde indicatorenlijst aangesloten op datanetwerken.

We moeten hier wel rekening houden met de initiatieven van de *task force duurzame ontwikkeling* van het Federaal Planbureau en met de inspanningen van de gewesten.

Het Waalse Gewest publiceerde "*l'Etat de l'environnement wallon 2000*", opgebouwd rond een honderdtal indicatoren en uitgegeven door de Direction générale des Ressources naturelles et de l'environnement.

In het Vlaamse Gewest worden er sinds 1994 in de MIRA-rapporten (Milieu- en Natuurrapport), complementair aan de MINA-plannen (Vlaams Milieubeleidsplan), uitgewerkt onder impuls van de VMM (Vlaamse Milieumaatschappij) en AMINAL (Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer), gewestelijke milieu-indicatoren ontwikkeld. Het recentste rapport, MIRA-T-2001, toont aan de hand van een reeks indicatoren de staat van het milieu en de gevolgen van de ontwikkeling van bepaalde sectoren voor het milieu. Het Vlaamse Gewest publiceert anderzijds een jaarverslag over de Vlaamse maatschappij die een belangrijke plaats toekent aan indicatoren (VRIND, "*Vlaamse Regionale indicatoren*").

Het Brusselse Gewest heeft binnen het IBGE-BIM een belangrijk onderzoek opgestart naar indicatoren voor duurzame ontwikkeling dat weldra zou moeten worden gepubliceerd (zie bijvoorbeeld het verslag van het DWTC/BIM-project voor 2000, "Uitwerking van een realistische lijst met composiete, stedelijke milieu-indicatoren").

Op nationaal vlak groepeerde de werkgroep indicatoren van het CCIM de vertegenwoordigers van de federale en gewestelijke administratie en helpt het bij het coördineren van gewestelijke en federale initiatieven op vlak van milieu-indicatoren om zodoende de Belgische positie op internationaal niveau te bepalen.

- [18] Volgens de FRDO zijn de problemen die men naar vorebrengt betreffende indicatoren, vaak slechts een veelzeggend teken dat duidt op **globalere tekortkomingen** inzake duurzame ontwikkeling, enerzijds, en de wisselwerking tussen wetenschappelijk onderzoek en de maatschappij, anderzijds. De voornaamste oorzaken voor deze feitelijke situatie vindt men in volgende elementen.

Centraal beleidsprobleem: duurzame ontwikkeling is nog niet voldoende geïntegreerd in de verschillende beleidssectoren

- [19] Volgens de FRDO is de huidige achterstand in het proces voor de constructie van indicatoren voor duurzame ontwikkeling één van de tekenen dat duurzame ontwikkeling niet voldoende geïntegreerd in de verschillende beleidsprioriteiten. Er zijn voorlopig maar weinig instrumenten die het mogelijk zouden maken de impact van een problematiek op de verschillende pijlers van de duurzame ontwikkeling aan te tonen. Dit toont duidelijk aan dat het onderzoek naar hulp bij de politieke besluitvorming moet aangemoedigd en gesteund worden. Een door de DWTC gefinancierde studie heeft de geringe belangstelling van de ministeriële kabinetten voor indicatoren voor duurzame ontwikkeling aangetoond⁴.
- [20] De markt is een essentiële regulerende factor in een vrije economie. Toch moet er daarnaast een politieke regeling bestaan om de gevolgen van de tekortkomingen van de

4 J. Gysen, K. Bachus, H. Bruyninckx, a l p de. J. Wets; "Analyse van het beleidsvoorbereidend onderzoek naar de ontwikkeling in het gebruik van indicatoren voor duurzame ontwikkeling." HIVA, KUL, Leuven; gefinancierd door de DWTC, Brussel; 2001, 38 blz.

markt te verzachten. Sommige indicatoren kunnen dan de nodige instrumenten leveren voor de politieke regeling. In België lijkt men voorrang te hebben gegeven aan meer economische gegevens omdat ze strategischer voor de economie en dus de Belgische maatschappij worden geacht. Bovendien zijn de producenten van indicatoren en gegevens doorgaans niet bijzonder gevoelig voor een benadering van het type "duurzame ontwikkeling", waarbij met verschillende dimensies rekening moet worden gehouden.

Dit is slechts de weerspiegeling van de huidige en vroegere politieke prioriteiten.

- [21] De internationale indicatoren hebben als voordeel dat ze het mogelijk maken verschillende landen te vergelijken. Aangezien er echter een gebrek is aan nationale coördinatie en reflectie, kan België niet altijd een actieve rol spelen op internationaal niveau en bestaat het risico dat het de internationale, eventueel slecht aan de Belgische situatie aangepaste, definities zal moeten overnemen.

Bovendien heeft België een achterstand t.a.v. sommige van zijn burens wat nationale niet-economische of financiële statistieken betreft. Sinds kort probeert het deze achterstand echter in te lopen.

Organisatorisch probleem: wie doet wat... en hoe?

- [22] De huidige institutionele structuur van België is complex en relatief jong. Het ecologisch, industrieel, economisch, sociaal beleid, het beleid inzake volksgezondheid, consumptie, medewerking aan de ontwikkeling van het onderwijs... vallen in België onder de bevoegdheid van verschillende geografische en communautaire gezagsniveaus. **De drie traditionele pijlers van duurzame ontwikkeling vallen dus onder de bevoegdheid van verschillende gezagsorganen.**

- [23] De gegevens die voor indicatoren kunnen worden gebruikt, worden door verschillende actoren (ministeries, Nationaal Instituut voor de Statistiek, gewestelijke entiteiten, NMBS...) geproduceerd volgens hun eigen methodes. Het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) mag dan wel bepaalde gegevens centraliseren, **de methodes voor de constructie** van indicatoren en de gegevens coördineren, doet het niet.

Een heleboel gegevens worden in feite op basis van statistieken verkregen. Ze zijn dus mogelijkwijs gevoelig voor een verandering van methode bij het kiezen van de steekproeftrekking.

Naast dit probleem van **het coördineren van de methodes** en de gegevens stelt zich het probleem van de **logistieke coördinatie**.

- [24] Het probleem van de methode en de **neutraliteit** stelt zich wanneer de gegevens door betrokken actoren worden geproduceerd: de NMBS produceert de statistieken over het reizigersvervoer per spoor, BIAC produceert die over het vervoer per vliegtuig. Dit probleem dat het kader van de indicatoren overschrijdt, zou wel eens kunnen verergeren op een vrije markt waar deze gegevens erg gevoelige commerciële elementen worden, o.a. voor de aandeelhouders.

Verantwoordelijkheidsprobleem: wie is er verantwoordelijk?

- [25] **Geen enkele instantie of instelling is uitdrukkelijk belast met de productie en het verzekeren van de follow-up van een indicatorenlijst voor duurzame ontwikkeling**, met het verzekeren van de samenhang tussen de gegevens en het kiezen van de definities. Wie draagt de verantwoordelijkheid voor de constructie van deze indicatoren en het verzamelen van de gegevens?

Democratisch probleem: een tekort aan transparantie

- [26] De definities en de keuze van de indicatoren hebben niet het voorwerp uitgemaakt van **een publiek en transparant debat**. Doorslaggevend voor de keuze van een definitie is vaak, bij gebrek aan beter, haar afstemming op een internationale definitie. Die internationale definitie moet op haar beurt ook een tegelijkertijd wetenschappelijke en democratische legitimiteit bezitten en dus het voorwerp uitmaken van een publiek debat.

Communicatieprobleem: hoe belangstelling wekken bij de burger?

- [27] De problematiek van duurzame ontwikkeling en in het bijzonder van indicatoren voor duurzame ontwikkeling kan o.a. door de burger als abstract en complex worden ervaren. Zoals de raadpleging aangaande het Voorontwerp van Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling al aantoonde, werden er té weinig middelen toegekend voor **toegankelijke informatie en sensibilisatie voor duurzame ontwikkeling**.

6. Negen denkpistes om de Belgische situatie te verbeteren

- [28] Na de volgens hem belangrijkste problemen op een rijtje te hebben gezet, stelt de FRDO hierna een aantal denkpistes voor om een debat omtrent deze problematiek op gang te trekken. Dit debat kan een reële dynamiek op gang brengen voor de uitvoering van duurzame ontwikkeling bij alle actoren. Het is duidelijk dat deze pistes open blijven en nog het voorwerp moeten uitmaken van diepgaande besprekingen tussen de verschillende actoren.

Piste 1: Politieke doelstellingen en prioriteiten hebben

- [29] Indicatoren zijn in de eerste plaats instrumenten ten dienste van een beleid, ze mogen geen doel zijn op zich. Indicatoren moeten aan politieke doelstellingen en prioriteiten worden gekoppeld. **De doelstellingen bestaan op federaal niveau**: ze werden in het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling vastgelegd. **De follow-up, de concrete uitvoering en de integratie** in het bestaande beleid van de verschillende departementen van de federale politiek moeten worden verzekerd.

De FRDO vraagt zich hieromtrent af welk gevolg er is gegeven aan de concrete regeringsbeslissingen die in het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling worden uiteengezet, meer in het bijzonder inzake indicatoren voor duurzame ontwikkeling.

Bovendien dienen de prioriteiten te worden vastgesteld, wat tegelijk de implementatie van deelname en overleg én coördinatie van de verschillende politieke gebieden veronderstelt.

Piste 2: De coördinatie verbeteren, zorgen voor doorgesluisen

- [30] Als men de situatie van indicatoren voor duurzame ontwikkeling in België wil verbeteren, moet er op verschillende niveaus worden ingegrepen, maar moet er tegelijkertijd voor **doorgesluisen** tussen deze niveaus worden gezorgd. Men moet dus **de interne coördinatie en het actievermogen van eenieder op deze niveaus verbeteren, maar ook de coördinatie en de communicatie tussen de niveaus verzekeren**. Deze niveaus worden respectievelijk door de producenten van gegevens en modellen en door degenen die ze gebruiken, bezet.

- de wetenschappelijke onderzoekers volgens hun verschillende specialiteiten
- de ministeries, de administraties, de producenten van gegevens en statistieken

- de politieke besluitvormers volgens de bevoegdheden en het gewestelijk, communautair en federaal niveau
- de parlementen
- de civiele maatschappij, de georganiseerde burger- en belangengroepen

Piste 3: Het beleid coördineren... de gegevens coördineren

- [31] De materies die vallen onder de drie traditionele pijlers van duurzame ontwikkeling, ressorteren onder de bevoegdheid van verschillende overheden. Voor de implementatie van duurzame ontwikkeling is **de coördinatie van dit beleid** vereist. Deze vereiste moet een uitdaging vormen die de verschillende Belgische institutionele entiteiten in beweging brengt.
- [32] Er moet dus een coördinatie bestaan tussen de **verschillende federale gezagsniveaus die gegevens, statistieken en indicatoren** produceren voor het beleid dat hun eigen is. Deze laatste moeten ook bij de coördinatie van het onderzoek naar indicatoren voor duurzame ontwikkeling worden betrokken.
- [33] Het is daarnaast noodzakelijk de gegevens en de methodes **te coördineren** die de verschillende gebieden van het beleid beschrijven (trouwens vaak beheerd door verschillende Belgische institutionele entiteiten).
- [34] Om het debat te stimuleren is de FRDO zo vrij enkele meer concrete ideeën over de verdeling van functies en verantwoordelijkheden te lanceren. De implementatie van deze **coördinatie tussen de institutionele producenten van gegevens** die nodig zijn voor de constructie van indicatoren voor duurzame ontwikkeling zou inderdaad op verschillende niveaus moeten worden verzekerd. **Het Nationaal Instituut voor de Statistiek zou instaan voor de centralisatie en de coördinatie van de gegevens.** Het **platform "indicatoren voor duurzame ontwikkeling"** van de DWTC zou zich met de **coördinatie tussen de onderzoekers** bezighouden en **de Belgische wetenschappelijke capaciteit** inzake indicatoren voor duurzame ontwikkeling steunen. De harmonisatie van de door de verschillende producenten van indicatoren gebruikte methodes moet verbeterd worden.

De **institutionele coördinatie** van het geheel zou moeten worden verzorgd door een instelling die tegelijk politieke en wetenschappelijke legitimiteit heeft. Ze moet volgens de Wet tevens **verantwoordelijk zijn voor het produceren van indicatoren voor duurzame ontwikkeling.** De FRDO vraagt zich af of **het Federaal Planbureau** niet de meest geschikte instelling is om deze twee laatste functies (institutionele coördinatie van het geheel en productie van indicatoren voor duurzame ontwikkeling) voor zijn rekening te nemen. Het is inderdaad belast met de uitvoering van het federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling en beschikt bovendien over een stevige ervaring in gegevensverwerking. Zo zal het Federaal Planbureau zijn bekommernis tonen om naar interdisciplinaire en niet uitsluitend economische benaderingen te evolueren.

- [35] De FRDO meent dat de ervaring en de bevoegdheden van de bestaande instellingen en administraties zoveel mogelijk moeten gevaloriseerd worden. In samenhang hiermee zou de **openbare dienst voor planning inzake duurzame ontwikkeling** een coördinerende rol kunnen spelen.

Piste 4: In elk federaal departement een "indicatoren"-knooppunt oprichten

- [36] Zoals het Federaal Plan inzake duurzame ontwikkeling 2000-2004 het in zijn paragraaf 640 voorstelt (zie *bijlage 3*), steunt de FRDO het idee van de oprichting van een knooppunt "indicatoren voor duurzame ontwikkeling" in de federale ministeriële

departementen. Het zal over voldoende middelen beschikken om gegevens te verzamelen en om de constructie en de follow-up van de indicatoren te verzekeren. De FRDO vraagt zich af in welke ontwikkelingsfase dit regeringsvoorstel zich bevindt.

Piste 5: Het onderzoek naar indicatoren voor duurzame ontwikkeling coördineren, een overlegplatform tussen de producenten en de gebruikers van indicatoren hebben

- [37] Wat indicatoren voor duurzame ontwikkeling betreft, bestaan er talrijke kwaliteitsstudies; ze lijken evenwel niet volgens precieze doelstellingen, volgens een methodologisch kader te worden gecoördineerd. **Het wetenschappelijk overlegplatform "indicatoren voor duurzame ontwikkeling" van de DWTC** kan een eerste structuur zijn om deze samenhang te verzekeren en dus de interdisciplinaire benaderingen aan te moedigen.
- [38] De FRDO herinnert, nu we het er toch over hebben, aan de moeilijkheid om dergelijke interdisciplinaire benaderingen te implementeren. De **universiteiten** schenken in het onderwijs en het onderzoek te weinig aandacht aan duurzame ontwikkeling en in het bijzonder aan indicatoren.
- [39] Bovendien moet er tussen de gebruikers en de wetenschappelijke producenten een overlegplatform bestaan; deze plaats moet het mogelijk maken om tegelijk:
- meer openbaarheid te geven aan de onderzoeksresultaten bij de gebruikers
 - de behoeften van de gebruikers te identificeren en te coördineren
 - over de methodologische mogelijkheden bij het verzamelen van gegevens en de constructie van indicatoren voor duurzame ontwikkeling te praten

Het zijn de doelstellingen van **het wetenschappelijk overlegplatform "indicatoren voor duurzame ontwikkeling" van de DWTC** op basis waarvan zij reeds met voorbereidende werkzaamheden zijn begonnen. Volgens de FRDO kunnen ze dus best zelf het overlegplatform zijn.

Piste 6: Resultaten willen... de succesvoorwaarden waarborgen

- [40] Hopen op een verbetering van de huidige situatie zonder **een stabilisatie en een versterking van de huidige middelen en wetenschappelijke structuren** is een hersenschim. De uitwerking van indicatoren, het verzamelen van gegevens en het modelleren zijn werkzaamheden die binnen het kader van een stabiele **institutionele en juridische structuur** dienen te worden verricht. Een Wet zou de verantwoordelijkheden, de opdrachten en de doelstellingen moeten vastleggen.

Politieke doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling formuleren zonder tegelijkertijd een doeltreffende organisatie te waarborgen om hun uitvoering en hun follow-up op lange termijn te waarborgen, is bijzonder onsamenhangend.

Piste 7: België's deelname aan internationale processen versterken

- [41] De **actieve deelname aan internationale debatten** is een essentieel element opdat de indicatoren die op internationaal niveau worden gekozen, relevant zouden zijn voor België en er in België een dynamiek zou bestaan rond de keuze en de constructie van indicatoren. De huidige deelname van België aan het proces waartoe de CSD het initiatief nam, moet worden aangemoedigd en **gevaloriseerd** in andere internationale ruimtes, met name op Europees niveau.

Piste 8: Communiceren, sensibiliseren, motiveren

- [42] Sommige van de indicatoren voor duurzame ontwikkeling kunnen voor communicatie- en sensibilisatiedoelinden worden gebruikt. Ze kunnen dan deel uitmaken van het arsenaal instrumenten dat gebruikt kan worden om **de communicatie te vergemakkelijken, belangstelling te wekken en duurzame ontwikkeling concreter te maken** bij de burger. Het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling in België concentreert zich bijvoorbeeld rond indicatoren. De instrumenten die voor communicatie en sensibilisatie worden gebruikt, moeten door communicatieprofessionals worden ontwikkeld: **interessante, relevante, duidelijke en toegankelijke informatie**.
- [43] Voor communicatie zijn **aanzienlijke investeringen** in middelen en in vaardigheden nodig en moet een beroep worden gedaan op alle media, met name om het **grote publiek** te bereiken: televisie en radio, geschreven pers en andere media zoals Internet. Men moet er evenwel op toezien dat **alle sociale bevolkingsklassen** gelijke toegang hebben tot de informatie. Men zou kunnen overwegen over te gaan tot een **regelmatige informatieverstrekking** over indicatoren voor duurzame ontwikkeling via de media, zoals bijvoorbeeld met de beursindexen, de ozongehaltes of de weerberichten.
- [44] Bepaalde indicatoren kunnen in het bijzonder de aandacht vestigen op **de wisselwerkingen tussen de concrete individuele gedragingen en hun veel grotere gevolgen** op korte en lange termijn. Zo zal de burger zich meer bewust zijn **van de impact van zijn keuzes**.

Om hun communicatie- en sensibilisatiefunctie te kunnen vervullen, moeten indicatoren die voor de informatieverstrekking worden gebruikt, de belangstelling van het publiek wekken met **concrete** situaties of gegevens waarmee de burger vertrouwd is.

Indicatoren kunnen ook goede **opvoedings- en sensibilisatie-instrumenten** zijn, nuttig voor onderwijzend personeel van alle niveaus, met een bijzondere inspanning voor het lager en secundair onderwijs.

Piste 9: Participatie ernstig nemen

- [45] Aangezien ze communicatie-instrumenten en instrumenten voor de sensibilisatie van de publieke opinie moeten worden, zijn de indicatoren een democratische uitdaging. Een debat omtrent indicatoren moet bijdragen tot de verbreding van de sociale basis voor duurzame ontwikkeling en een bewustwording opwekken bij de burgers en de actoren uit burgermaatschappij. Dit beantwoordt aan een democratische vereiste, want op deze manier zullen het belang en de legitimiteit van de indicatoren en de duurzame ontwikkeling bij de burgers en de civiele maatschappij toenemen.
- [46] In dit proces zal de rol van de participatie moeten worden gevaloriseerd aangezien een van de functies van participatie bestaat uit de sensibilisatie en de bewustmaking voor de uitdagingen van de grote vragen waarvoor de democratische instanties beslissingen zullen moeten nemen.
- [47] De concrete modaliteiten voor de implementatie van participatie zullen afhankelijk zijn van het betrokken politiek niveau: lokaal, gewestelijk, communautair, nationaal, internationaal. Het is inderdaad relevant en pragmatisch om verschillende participatiemodaliteiten te voorzien al naargelang het betrokken gezagsniveau.
- [48] Naast de neerwaartse benadering van het "top-down"-type waar kennis wordt gevormd door groepen experts en vervolgens aan de gebruikers wordt doorgespeeld, meent de FRDO dat er tegelijk een opwaartse constructie van kennis van het "bottom-up"-type moet worden geïmplementeerd. Dit proces vraagt tijd en de verschillende actoren zijn er

overeenkomstig verschillende procedures bij betrokken. Overlegplatformen zijn noodzakelijk en ze moeten doeltreffend zijn.

- [49] De participatiemechanismen kunnen deze rol van overlegplatformen en van katalysatoren van de paden uitgedrukt door de civiele maatschappij spelen. Men kan twee types van participatiemechanismen onderscheiden: de gestructureerde raadpleging binnen adviesorganen en de rechtstreekse raadpleging van de bevolking in de vorm van enquêtes, forums, ...

De FRDO is van plan deze kwestie uit te diepen en de komende maanden een symposium te organiseren over de openbare raadpleging in het kader van de strategie voor duurzame ontwikkeling.

- [50] De participatieprocessen moeten door duidelijke, toegankelijke en interessante informatie worden gevoed. Is dat niet het geval, dan bestaat het risico dat ze geen succes kennen en dat de belangstelling voor de problematiek maar vaag is.

- [51] De doelstellingen van de participatieprocessen zijn de volgende

- de politieke besluitvormer informeren en hem in staat stellen relevantere beslissingen te nemen, die zoveel mogelijk rekening houden met de verscheidenheid van de gevoeligheden en de uitgedrukte belangen
- bijdragen tot een zekere democratische legitimiteit en transparantie verzekeren
- de burgers, de burger- en belangengroepen en de representatieve organisaties betrekken en dus de sociale basis voor duurzame ontwikkeling binnen de maatschappij uitbouwen.

- [52] België heeft reeds het initiatief genomen tot een soortgelijke dynamiek tijdens de opmaak van het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling. De FRDO had een advies klaargemaakt en de rechtstreekse raadplegingsfase werd door de ICDO georganiseerd.

- [53] De actoren waarmee in het kader van dit proces rekening moet worden gehouden zijn de producenten en de gebruikers van indicatoren: de wetenschappelijke experts, de politieke besluitvormers, de representatieve organisaties en andere actoren van de civiele maatschappij, de lokale groeperingen en de burgers.

- [54] De **FRDO** wenst bij te dragen tot de concrete implementatie van dit proces. Het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling had reeds in paragraaf 603 voorgesteld **de adviesfunctie van de FRDO** bij het identificeren van indicatoren te valoriseren.

Dit proces zal niet alleen leiden tot de sensibilisatie voor de uitdagingen die te maken hebben met de keuze van de indicatoren maar ook tot **de uitwerking van adviezen** die voortvloeien uit een gestructureerde "bottom-up"-benadering (aangezien ze ook resulteren uit de raadpleging binnen de organisaties die lid zijn van de Raad) bedoeld voor de politieke besluitvormers (regeringen, parlementen) over de vraag welke de meest adequate en de nuttigste indicatoren zijn om de beste follow-up van de doelstellingen van duurzame ontwikkeling te verzekeren.

Het **Parlement** moet een hoofdrol spelen in dit proces aangezien de indicatoren kunnen bijdragen tot het verzekeren **van de follow-up en de evaluatie** van het beleid. Zo'n discussie moet gebeuren met de actieve medewerking van de wetenschappelijke milieus. Internet kan de toegang tot de informatie vergemakkelijken en het proces transparant maken.

- [55] Het proces van **publieke raadpleging** kan verscheidene aspecten omvatten zoals dat van de geformaliseerde vragenlijsten of forums. Aangezien het onderwerp tegelijk complex en belangrijk is, meent de FRDO dat het voorbarig is om in dit advies te bepalen

waarover die raadpleging moet gaan. Hij zal er zich in een later advies op toeleggen dit nauwkeuriger vast te leggen.

- [56] Naar voorbeeld van het bestaande proces voor de raadpleging aangaande het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling, dient een bestaande instantie, de ICDO, uitdrukkelijk te worden belast met de **uitvoering van de publieke raadpleging, na lessen te hebben getrokken uit de publieke raadpleging georganiseerd aangaande het eerste voorontwerp van Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling**. Het moet de processen van publieke raadpleging opstarten en de verzameling van de gegevens, de follow-up, de verwerking en de publicatie van de resultaten van deze raadpleging verzekeren. De FRDO meent dat er voldoende tijd moet worden besteed aan dit proces, dat het gepaard moet gaan met begrijpelijke en concrete reclamecampagnes en dat ook de resultaten veel publiciteit moeten krijgen.

Bijlagen

Bijlage 1: wetenschappelijke vereisten

De FRDO achtte het goed hier een aantal wetenschappelijke vereisten toe te voegen, die door de indicatoren in acht zouden moeten worden genomen. Deze lijst is het resultaat van de discussies die de leden van de werkgroep hadden met de verschillende experts die aan de uitwerking van dit advies hebben meegewerkt.

Indicatoren zijn empirische instrumenten en ze worden op basis van verschillende afspraken opgebouwd. Ze moeten volgens wetenschappelijke criteria worden gevalideerd. Zo moeten ze idealiter aan een zeker aantal criteria voldoen.

- Ze weerspiegelen de **dynamiek** van een situatie en zijn voldoende **gevoelig** voor schommelingen.
- Indicatoren moeten worden gekoppeld aan bestaande, geactualiseerde en hoogwaardige **gegevens** of datanetwerken.
- Indicatoren moeten **relevant** zijn: ze antwoorden op de gestelde vragen
- Ze moeten voldoende **flexibel** zijn om te kunnen worden gewijzigd in functie van nieuw verworven wetenschappelijke kennis in termen van gegevens of modelleringen of nieuwe prioriteiten die de maatschappij voorop zou stellen.
- Ze maken **vergelijkingen** mogelijk op intergewestelijk en/of internationaal niveau.
- Ze bieden de mogelijkheid **de evolutie in verhouding tot een vroegere situatie, een doelstelling, een norm, een referentie** te vergelijken,... Het kan voor sommige indicatoren nuttig zijn over een toekomstscenario "business as usual" te beschikken. Zo'n scenario geeft de geraamde evolutie als het beleid niet wordt gewijzigd.

De **wisselwerkingen**⁵ die bestaan tussen de verschillende gebieden waar het beleid worden uitgeoefend moeten worden benadrukt. Zo moet men, als het nodig is de situatie en de evolutie van een probleem (bijvoorbeeld armoede) te tonen, ook in staat zijn rekening te houden met de wisselwerkingen tussen armoede en bijvoorbeeld de economische situatie, volksgezondheid of het milieu. Het benadrukken van deze wisselwerkingen (positieve of negatieve) is bijzonder moeilijk vanuit wetenschappelijk oogpunt, maar het is essentieel. Het beleid moet worden geïntegreerd om een samenhangend geheel te verzekeren. Een actie waartoe wordt besloten om een probleem op een welbepaald gebied op te lossen, kan elders onverwachte gevolgen hebben. Er zou bijzondere aandacht moeten worden besteed aan de mogelijkheid van de positieve wisselwerkingen (win-winsituaties).

5 Het is wellicht een van de gebieden waar de nood aan onderzoek het grootst is. Zo is het passend om bijvoorbeeld de huidige initiatieven inzake "groene boekhouding" te handhaven en te ontwikkelen. Het doel van deze boekhouding is instrumenten en gegevens te leveren om rekening te houden met "positieve en negatieve externaliteiten die nu niet in rekening worden gebracht in de nationale boekhouding en sociale en ecologische satellietrekeningen voor deze externaliteiten te ontwikkelen" (federaal plan duurzame ontwikkeling, § 635 en volgende). Zo moet o.a. de continuïteit worden verzekerd van de door Eurostat gefinancierde pilootprojecten inzake de nationale groene boekhouding (NAMEA, National Accounting Matrix including Environmental Accounts en SERIEE: Système Européen pour le Rassemblement des Informations Economiques sur l'Environnement). Deze werkzaamheden zijn thans aan de gang bij het Federaal Planbureau (zie Van den Berghe S. en De Villers J., *Comptes nationaux environnementaux. Outil d'une politique de développement durable*, Federaal Planbureau, september 2001; De Villers J., *Vers une application d'un compte de dépenses de protection de l'environnement en Belgique: présentation méthodologique et étude de faisabilité*, Federaal Planbureau, juni 2000.)

Bijlage 2: Interessante internetadressen

In deze niet-limitatieve lijst zijn de belangrijkste internetadressen opgenomen, die voor de uitwerking van dit advies werden geraadpleegd.

Belgisch niveau

- de site van de Direction générale des Ressources naturelles et de l'Environnement: <http://mrw.wallonie.be/dgrne>
- "Etat de l'environnement wallon 2000" : <http://environnement.wallonie.be/eew2000/gen/framegen.htm>
- de site van AMINAL (Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer): <http://www.mina.vlaanderen.be/>
- de site "Vlaamse Statistieken": <http://fred.vlaanderen.be/>
- "Milieu- en natuurrapport Vlaanderen 2001", http://www.vmm.be/milieu/fr_milieu_mirat.html
- Institut bruxellois pour la gestion de l'environnement (IBGE)- Brussels Instituut voor Milieubeheer (BIM) <http://www.ibgebim.be/>
- IBGE-BIM "Etat de l'environnement 99" <http://www.ibgebim.be/OBS/Carnets2000/index.htm>

Internationaal niveau

- United Nations, CSD Working list of indicators of sustainable development <http://www.un.org/esa/sustdev/worklist.htm>
- United Nations, CSD (2001) *Indicators of sustainable development: Guidelines and methodologies* <http://www.un.org/esa/sustdev/indisd/indisd-mg2001.pdf>
- European Environment Agency, : <http://themes.eea.eu.int/>
- United Kingdom, The department of the environment, transport and the regions (1996) *"Indicators of sustainable development for the United Kingdom"* <http://www.defra.gov.uk/environment/epsim/indics/isdtheor.htm>

Bijlage 3: paragraaf 640 van het federaal plan inzake duurzame ontwikkeling.

...aanstelling, in functie van de noden, van tenminste één ambtenaar per departement of dienst die instaat voor het samenbrengen van indicatoren voor duurzame ontwikkeling, en toewijzing van de nodige middelen hiervoor. De taak van deze ambtenaar/ambtenaren bestaat uit het aanmoedigen van de productie en opvolging van adequate indicatoren voor de controle van interne en externe activiteiten van het departement inzake duurzame ontwikkeling. Die indicatoren zouden moeten worden opgenomen in de jaarlijkse, algemene beleidsnota's. De ambtenaren in kwestie zouden o.a. belast worden met het volgen van de indicatoren die in het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling zijn voorgesteld. Ook moeten ze indien nodig de mechanismen voor gegevensverzameling opzetten voor de constructie van die indicatoren. Hun werk zou moeten worden ondersteund door programma's voor wetenschappelijk onderzoek overeenkomstig de noden van de besluitvorming (bijvoorbeeld door de definitie van een "macro-socio-economisch" beleidsinstrument om de impact van de genomen maatregelen inzake armoede te kunnen controleren) en gevoerd moeten worden in omstandigheden die de transparantie van het proces verzekeren;

Bijlage 4. Aantal aanwezige en vertegenwoordigde stemgerechtigde leden op de algemene vergadering van 16 april 2002

- de 4 voor- en ondervoorzitters
- 4 van de 6 vertegenwoordigers van de niet-gouvernementele organisaties voor milieubescherming
- 5 van de 6 vertegenwoordigers van de niet-gouvernementele organisaties voor ontwikkelingssamenwerking
- de 2 vertegenwoordigers van de niet-gouvernementele organisaties die de belangen van verbruikers verdedigen
- de 6 vertegenwoordigers van de werknemersorganisaties
- de 6 vertegenwoordigers van de werkgeversorganisaties
- de 2 vertegenwoordigers van de energieproducenten
- 4 van de 6 vertegenwoordigers van de wetenschappelijke milieus

Totaal: 33 van de 38 stemgerechtigde leden

Bijlage 5: Vergaderingen voor de voorbereiding van dit advies

Dit advies werd voorbereid tijdens de vergaderingen van de werkgroep *wetenschappelijk onderzoek en duurzame ontwikkeling* van 27 juni, 10 september, 24 september, 8 oktober, 5 november, 12 november 6 december 2001 en van 21 en 30 januari, 1 februari en 14 maart 2002.

Bijlage 6: Deelnemers aan de voorbereiding van het advies

De leden van de Raad met stemrecht of hun afgevaardigden

- Professor Luc HENS (Vrije Universiteit Brussel, VUB), Voorzitter van de Werkgroep
- De heer Willy WEYNS (Bond Beter Leefmilieu, BBL), Ondervoorzitter van de Werkgroep

- Monsieur Tom BAULER (Université libre de Bruxelles, ULB)
- De heer Fons BEYERS (Boerenbond) *
- Madame Isabelle CHAPUT (Fédération des Entreprises de Belgique, FEB)
- Monsieur Luc DE CORDIER (Union wallonne des entreprises, UWE) *
- Madame Anne DE VLAMINCK (Inter Environnement Wallonie, IEW)
- Mevrouw Birgit FREMAULT (Verbond van Belgische Ondernemingen, VBO)
- De heer Jos GYSELS (De Wielewaal) *
- Monsieur Philippe JAMIN (AGORIA)
- De heer Claude KLEIN (Federatie van de Chemische Industrie van België, Fedichem)
- Professeur Jacques KUMMER (Université libre de Bruxelles, ULB)
- Madame Anne PANNEELS (Fédération générale du travail de Belgique, FGTB)
- Madame Edilma QUINTANA (Centre National de Coopération au Développement, CNCD)
- Mevrouw Lut SLABBINCK (Algemeen Christelijk Vakverbond van België, ACV)
- Madame Thérèse SNOY (Inter Environnement Wallonie, IEW)
- Professor Han VERSCHURE (Katholieke Universiteit Leuven, KULeuven)
- Monsieur Alain WILMART (Confédération des Syndicats chrétiens de Belgique, CSC)
- Professeur Edwin ZACCAÏ (Université libre de Bruxelles, ULB)

* lid van de FRDO tot september 2001

De leden zonder stemrecht en hun afgevaardigden

- De heer Luc BAS (AMINAL)
- De heer Hans BRUYNINCKX (Katholieke Universiteit Leuven, KU Leuven)
- Monsieur Jean-Roger DREZE (Cabinet du Premier ministre)
- Madame Anne FRANKLIN (SSTC)
- Madame Nadine GOUZEE (Bureau fédéral du Plan)
- De heer Erik PAREDIS (Universiteit Gent, UG)
- Monsieur Jean RENAULT (Ministère des Classes moyennes et de l'Agriculture)
- Monsieur Sébastien STORME (Bureau fédéral du Plan)
- Mevrouw Hilde VAN DONGEN (DWTC)
- De heer Marc VAN HEUCKELOM (DWTC)
- De heer Ludo VANONGEVAL (AMINAL)
- Madame Natacha ZUINEN (Bureau fédéral du Plan)

Uitgenodigde experts

- Mr Stephen HALL (Defra, (Department of Environment, Food and Rural Affairs, UK)
- Madame Françoise ONCLINCX (IBGE-BIM)

Het secretariaat van de Raad

- Mevrouw Patricia DELBAERE, Stagiaire
- Monsieur Marc DEPOORTERE, Collaborateur scientifique
- De heer Jan DE SMEDT, Secretaris